

PSYKOSOSIAALINEN KÄSITTEENÄ JA HAAVOITTUVIEN ELÄMÄNKULKUJEN KEHYKSENÄ

Riitta Granfelt: dosentti, VTT

Hanna Kiuru: VTT, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu

riitta.granfelt@outlook.com; hanna.kiuru@humak.fi

Janus vol. 31 (2) 2023, 163–181

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan psykososiaalista työtettä kohdatuksi tulemisen näkökulmasta kahden aineistokokonaisuuden pohjalta: nuorten itsemurhat vanhempien kertomina kokemuksina ja yhteiskunnan marginaaleissa eläneiden naisten kertomuksina. Metodologinen ote perustuu narratiiviseen haastattelututkimukseen ja fenomenologisesti painottuneeseen kokemusten tutkimukseen. Alkuperäisten, lähes 40 vuoden ajalle sijoittuvien aineistojen pohjalta on rakennettu kaksi tarinallista aineistoa: Psykiatrisen kehystarina ja Kodittomuuden tarina. Tarinat osoittavat psykososiaalisen työskentelyotteen merkityksen niin laaja-alaisesti marginalisoituneissa kuin traumakokemusten kuormittamissa ja taloudellisesti hyväosaisissa tilanteissa edellyttäen, että asiakas–työntekijä –vuorovaikutussuhteessa tavoitetaan asiakkaan subjektiivisille kokemuksilleen antamat merkitykset. Traumasensitiivinen osaaminen psykososiaalisen työskentelyn yhtenä osa-alueena on perusteltua sisällyttää sosiaalityön koulutukseen.

JOHDANTO

Psykososiaalisuus on osa sosiaalityön perusolemusta, ehkä juuri sosiaalityölle ominaislaadun antava käsite. Psykososiaalinen lähestymistapa edellyttää paneutumista siihen, miten psykologista tietoa ja psykoterapeuttista osaamista on tarkoituksenmukaista hyödyntää sosiaalityön ja ylipäänsä sosiaalialan tehtävissä. Sosiaalityön kansainvälisessä ja kotimaisessa tutkimuksessa viime vuosina yleistynyt haavoittuvuuden käsite tavoittaa sekä yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen liittyvän haavoittavuuden että yksilöpsykologisen haavoittuvuuden, kuten herkkyyden ja traumakokemukset. Sosiaalityön tutkimuksessa haavoittuvuutta ei nähdä ensisijaisesti yksilöittäin tai ryhmien ominaisuutena,

vaan huomiota kiinnitetään haavoittaviin tilanteisiin ja palvelujärjestelmän haavoittaviin käytäntöihin. Alttius haavoittumiselle yhdistää kaikkia ihmisiä, eikä haavoittuvuus ole vain joidenkin ryhmien ominaisuus. (Kuronen 2022, 55–81.)

Psykososiaalinen lähestymistapa sa monenlaisiin elämäntilanteisiin kohdistuvana ja useissa sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävissä toteutuvana työskentelytapana erilaisia painotuksia. Jäsenämme käsitteen psykososiaalinen työ sisältöjä siten, että keskiössä ovat ensisijaisesti haavoittuvissa tilanteissa eläneiden ihmisten kokemukset psykososiaalisesta tuesta tai sitä vaille jäämisestä. Emme jäsennä sisältöjä niinkään siitä näkökulmasta, minkä ammattiryh-

män edustaja on kyseessä. Tutkimusky-symyksemme on, millaisia kokemuksia haavoittuvassa tilanteessa eläneillä nuorilla ja aikuisilla on psykososiaalisesta työstä. Kokemusten kerrontaan pohjautuvien, erilaisissa ajallisissa ja paikallisissa konteksteissa rakentuneiden tarinallisten aineistojen avulla osallistumme keskusteluun psykososiaalisesta lähestymistavasta.

Sosiaalityön eettinen sitoumus on eriarvoistumiskehityksen vastustaminen ja heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeuksien puolustaminen. Humanistisen ja holistisen ihmiskäsityksen mukaisesti sosiaalityön tulee suuntautua haavoittuvassa tilanteessa elävien ihmisten elämän kokonaisuuden tukemiseen ja eheyttämiseen. (Banks 2006; Talentia 2017.) Haavoittuvan tilanteen ymmärtäminen ei ole lainkaan yksiselitteistä (esim. Luomanen & Nikander 2017, 287–294). Olemmekin valinneet empiiriseksi aineistoksemme kaksi varsin erilaista laadulliseen kokemusten tutkimukseen sijoittuvaa aineistokokonaisuutta. Eri vuosikymmenille sijoittuvia aineistojamme yhdistää kerronta elämästä haavoittuvassa tilanteessa; nuorten itsemurhat vanhempien kertomina kokemuksina (Kiuru 2015) sekä kodittomuus naisten kertomina kokemuksina (Granfelt 1992; 1998; 2016; Granfelt & Turunen 2021).

Aineistokokonaisuutemme kertoo tavalla tai toisella traumakokemusten värjäämästä elämästä. Olemme koonneet tutkimuksistamme aineisto-otteita, joista rakentuu Särkymisen tarina ja Kodittomuuden tarina. Molemmissa kerrotaan yksinäisyydestä, ahdistuksesta ja toiveesta tulla kohdatuksi. Kodittomuuden tarinassa eletään yhteiskunnan

marginaalissa. Särkymisen tarina kuvaa kohtaamattomuuden ja torjutuksi tulemisen kokemuksia palvelujärjestelmän käytännöissä.

Artikkelimme sijoittuu metodologiselta otteeltaan narratiiviseen haastattelututkimukseen ja fenomenologisesti painottuneeseen kokemusten tutkimukseen. Ajassa etenevän tutkimuskertomuksemme temaattisena lankana kulkevat eri tavoin haavoittavat kokemukset ja niiden jaetuksi tuleminen ammatillisissa kohtaamisissa. Aluksi jäsenämme psykososiaalisen työn käsitehistoriaa esittelemällä *case work* -klassikoiden ja suomalaisten sosiaalityön tutkijoiden jäsenyyksiä 1900-luvun alusta 2020-luvulle. Käsitehistoriallisen katsauksen tarkoitus on kuvata psykososiaalisen työn varhaisia teoreettisia lähtökohtia ja kiinnittää käsite suomalaisen tutkimuskeskusteluun. Seuraavaksi kerromme tarkemmin aineistoistamme ja metodologisista valinnoistamme, minkä jälkeen on vuorossa aineistojen analyysille rakentuva osio. Lopuksi pohdimme psykososiaalisen työn merkitystä ja sisältöjä tarinoidemme valossa.

KÄSITEHISTORIALLINEN TAUSTOITUS

Psykososiaalinen on edelleen monitulkintainen käsite, vaikka se on vakiintunut osaksi sosiaalialan keskusteluja ja sosiaalityön tutkimusta. Psykososiaaliselle ei tarvitsekaan etsiä yhtä ainoaa määritelmää, vaan se voidaan nähdä ajassa ja paikassa muuttuvana kontekstisidonnaisena käsitteenä, monenlaisia painotuksia saavana työmuotona ja sosiaalityön perusorientaationa. Olemme valinneet kotimaista psykososiaalisen työn

tutkimuskirjallisuutta taustoittamaan empiiristen aineistojemme analyysia. Aineistomme kertovat psykososiaalisen työn toteutumisesta tai toteutumatta jäämisestä suomalaisessa yhteiskunnassa, sen marginaaleissa elävien naisten ja itsemurhaan päätyneiden nuorten elämässä 1980-luvulta näihin päiviin asti. Psykososiaalisen juuret löytyvät kaukaa sosiaalityön historiasta Casework-klassikoiden (Richmond 1917; Hamilton 1951; Hollis 1964) teoksista sekä alueellisen ja yhteisöllisen sosiaalityön taustalta löytyvästä setlementtityöstä. Psykososiaalisen työn piirteet korostuvat eri ammattiryhmillä eri tavoin, mutta yleensä luonnehdinnoissa viitataan yksilön ja sosiaalisen ympäristön väliseen vuorovaikutukseen. Psykososiaalisen työn tavoitteeksi asettuu muutos asiakkaan ajatuksissa, toimintatavoissa ja sosiaalisessa tilanteessa. (Granfelt 1993, 177; Raunio 2009, 178–198.)

Sekä kokemusten tutkimuksessa että psykososiaalisessa työssä lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan ihminen on ymmärrettävissä ainoastaan elämisyhteyksissään ja tätä kokonaisuutta sosiaalityöntekijän tulee osata hahmottaa sekä jäsentää elämäntilanteen eri osatekijöiden välisiä suhteita. Tämä tavoite näkyi jo Jane Addamsin (Puurunen 2016, 21–33) työssä, jonka myötä hän hakeutui köyhien ihmisten asuinalueelle elämään ja tekemään työtä yhdessä heidän kanssaan. Psykososiaalisen työn ytimestä voi etsiä yhdessä kokemisen ja tekemisen myötä syntyvän yhteisen ymmärryksen rakentamista eli jaettua asiantuntijuutta (Juhila 2006, 137–142; 2018). Kokonaisvaltaisen ymmärryksen vähittäisessä rakentumisessa tiivistyy Mary Richmondin (1917) ihminen so-

siaalisessa tilanteessa -analyysi sosiaalityön toiminnallisena lähtökohtana.

Psykososiaalisen työn käsitteestä on kirjoitettu Suomessa muutamia artikkeleita viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana (Granfelt 1993; Toikko 1997; Weckroth 2007). Näiden artikkeleiden jälkeisenä ajanjaksona sosiaalityön ammattikäytännöt, niiden opetus ja niihin kohdistuva tutkimus ovat kehittyneet esimerkiksi moniammatillisen työskentelyn osalta merkittävästi. Viime vuosina sosiaalityön tutkimuksessa on jälleen kirjoitettu psykososiaalisesta työstä. Tuoreimmat artikkelit kohdentuvat psykososiaaliseen lähestymistapaan osana suomalaisen päihdehuollon historiaa (Kuusisto & Ranta 2020, 112–133), psykososiaalisen sosiaalityön paikkaan ja merkitykseen nuorisopsykiatriassa (Arajärvi ym. 2020, 357–370) sekä psykososiaaliseen työotteeseen osana yksinäisyyteen kohdistuvaa asumissosiaalista työtä (Granfelt 2022, 233–265).

Leena Leinonen (2020) on sivunnut väitöskirjassaan psykososiaalisen työn käsitettä ja sen suhdetta terapeuttisuuden käsitteeseen psykiatrisen erikoissairaanhoidon sosiaalityössä. Leinosen tulkinnan mukaan terapeuttisuus ei ole sisällöllisesti palautettavissa psykososiaaliseen työhön, vaan psykososiaalisen merkitys konkretisoituu psykologisen ja sosiaalitieteellisen tiedon yhdistämispyrkimyksissä (emt. 86). Terapeuttisuuden käsite on liitetty aiemminkin (Granfelt 1993) psykososiaaliseen työhön, jossa luottamukseen perustuva vuorovaikutussuhde on työskentelyn peruselementti. Luottamukselle rakentuvaa vuorovaikutussuhdetta ei ehkä ole tarkoituksenmukaista kutsua tera-

peuttiseksi, ellei työntekijällä ole psykoterapeuttista koulutusta.

Luottamukseen perustuva asiakas-työntekijä -vuorovaikutussuhde ja pyrkimys jäsentää psykologian osuutta sosiaalityön tietoperustassa konkretisoituvat psykososiaalisessa työskentelyorientaatiossa. Psykososiaalinen osaaminen korostuu yhteiskunnan marginaaleissa elävien asiakasryhmien parissa tehtävässä työssä. Työntekijän pyrkimys ymmärtää asiakkaiden tilanteita ja heidän kokemuksilleen antamia merkityksiä muodostaa perustan välittävälle, asiakkaiden kokonaistilanteeseen kohdistuvalle työskentelyorientaatiolle. (Granfelt 1993.)

Katja Kuusiston ja Johanna Rannan tutkimuksessa (2020, 112–133) psykososiaalinen työ näyttäytyy osana suomalaista päihdetyötä kokonaisvaltaisena, suhdeperustaisena ja erityisesti sosiaalityölle ominaisena työskentelyotteena, joka edellyttää työntekijältä niin kohdeilmion ymmärrystä, palvelujärjestelmän tuntemusta kuin vuorovaikutustaitojakin. Taustaorganisaatiolla on suuri merkitys sille, miten psykososiaalista työtä on mahdollista toteuttaa. Paineet nopeasta kuntoutumisesta pirstaloituneessa palvelujärjestelmässä vaikeuttavat psykososiaalista työskentelyä erityisesti marginalisoituneimpien asiakkaiden parissa, joille matalimmatkin hoitoon pääsyn kynnykset voivat olla ylitseppäasemättömiä. (Emt., 113–132.)

Psykososiaalista lähestymistapaa on sovellettu erityisesti päihde- ja mielenterveystyössä, mutta myös aikuissozialityössä ja rikosseuraamusalalla. Mo-

nella tavoin kuormittuneissa, vaativissa asiakastilanteissa työskentely edellyttää työntekijältä hyviä vuorovaikutustaitoja sekä asiakas-työntekijäsuhteessa että monialaisissa verkostoissa. Työskentely eritasoisissa suhteissa ja niiden välisessä vuorovaikutuksessa on psykososiaaliselle työlle ominaista. Kuusisto ja Ranta (2020, 112–133) määrittelevätkin psykososiaalisen kokonaisvaltaisena työskentelyotteena, jossa yksilön ja ympäristön välisen suhteen ymmärtäminen on olennaista.

Teija Karttunen (2019) on määritellyt nais erityisen päihdetyön psykoterapian ja sosiaalityön välimaastoon sijoittuvaksi. Myös psykososiaalinen työ sisältää samoja elementtejä kuin psykoterapia, mutta psykososiaalinen työskentely ei edellytä psykoterapiakoulutusta ja psykososiaalisessa työssä sosiaalinen tilanne on isossa merkityksessä (Granfelt 1993, 175–224). Sosiaalityön tieteenalalla on tehty viimeisen parinkymmenen vuoden aikana runsaasti tutkimusta, joka kohdistuu psykososiaalisen työn kohdeilmiöihin (esim. Laitinen 2004; Nikupeteri 2016; Kaittä 2017; Salovaara 2019) tai psykososiaalisen työotteen sisältävään työskentelyyn (esim. Järvinen 2015; Karttunen 2019; Ranta 2020), vaikka psykososiaalisuuden käsitettä ei käytetäkään. Viimeksi mainituissa tutkimuksissa on myös osoitettu luottamukseen perustuvan vuorovaikutussuhteen ja sen pohjalta tapahtuvan kohdatuksi tulemisen kokemuksen suuri merkitys. Osallistumme tähän keskusteluun omissa tutkimusaineistojemme pohjalta, joiden näkökulmat sijoittuvat traumasoitumiseen ja kodittomuuteen.

TUTKIMUSAINEISTOT JA ANALYYSI

Tutkimusotteessamme yhdistyy fenomenologinen kokemusten tutkimus sekä konstruktivistinen orientaatio. Fenomenologisuus mahdollistaa aineistolähtöisen, kokemuksistaan kertoneiden ihmisten tarinoihin eläytyvän tutkimusorientaation. Lähestymistapaa voikin kutsua aineistolta kysyväksi asennoitumistavaksi (Perttula 1993, 267–268). Konstruktivistinen tutkimusote painottaa ajallisen ja paikallisen kontekstin ja vuorovaikutuksen merkitystä todellisuuden rakentumisessa. Aika ja paikka vaikuttavat siihen, millaiseksi ihmiset kulloinkin mieltävät sosiaalisen todellisuuden ja millaiseksi ihmisten välinen vuorovaikutus rakentuu. (Saastamoinen 1999, 168; Jokinen, Raitakari & Suoninen 2022.) Aineiston kertomukset välittävät tulkittuja todellisuksia ja niiden luonne vaikuttaa psykososiaalisesta työstä rakentuviin tulkintoihin. Kodittomuuden tarina jakautuu neljään alatarinaan ja se koostuu pääosin aineistotteista, joiden sisältö on muodostunut haavoittuvissa tilanteissa elävien naisten ja tutkijan välisessä vuorovaikutuksessa. Särkymisen tarinassa kerrotaan tutkijan tulkinta koko aineiston pohjalta.

Analyysissamme etsimme sisältöjä ja merkityksiä psykososiaaliselle työlle haavoittuvissa tilanteissa elävien ihmisten ja ammattilaisten kohtaamisissa. Hyödynnämme aineistolähtöisesti tarinoiden analyysia ja erityisesti Särkymisen tarinassa tarinallista analyysia. Polkinghornen (1988, 35; 1995, 13–16) ajatusta myötäillen tarinoiden analyysin hyödyntäminen perustuu tematisointiin, ja tarinallisen analyysin avulla aineistosta rakentuu tarinallisia tulkin-
toja. Särkymisen tarinassa tarinan yk-

sittäiset elementit ovat juonellistamisen avulla sidottu koherentiksi kokonaisuudeksi (emt.). Kodittomuuden tarinassa analyysin painopiste on sisällön analyysia lähellä olevassa tarinoiden analyysissa. Alatarinoista on rakennettu teematisesti ja ajallisesti etenevä tarinallinen kokonaisuus kuvaamaan kodittomuuteen kohdistuvaa psykososiaalista työtä. Analyysin pohjalta rakentamamme tarinat kertovat psykososiaalisesta työstä tai sen puuttumisesta haavoittuvissa tilanteissa.

Särkymisen tarina muodostuu jo kertaalleen tulkituista (Kiuru 2015), lapsensa itsemurhalle menettäneiden vanhempien narratiivisista haastatteluista, joissa he rakensivat yhdessä tutkijan kanssa ymmärrystä nuoren itsemurhaan päättyneestä elämästä. Särkymisen tarina perustuu edellä mainittujen aineistojen käsittelyyn kokonaisuutena. Haastatteluaineisto, jota täydentävät vanhempien muistelmiin ja itsemurhan tehneiden nuorten kirjoituksiin perustuvat tarinalliset aineistot, on kerätty vuosina 2010 ja 2011. Vanhempien kerronnan kohteena olleet nuoret olivat kuollessaan 15–31-vuotiaita. Kuolemasta oli haastatteluajankohtana kulunut vähimmillään puoli vuotta ja pisimmillään 26 vuotta. Nuorten elämäntarinoiden pääjuonteet sijoittuvat 1980-luvun ja 2010-luvun välille. Särkymisen tarinan tarkoitus on tuoda esiin traumaattisia kokemuksia osana elämäntilanteita, traumojen kerrostuneisuutta ja ylisukupolvisuutta. Kerrottuihin kokemuksiin perustuvia tarinoita yhdistävät elämäntilanteet, joissa psykososiaaliset vaikeudet ovat kasaantuneet, kriisiytyneet tai kroonistuneet sukupolvissa kulkeviksi.

Jäsennysten pääpaino on sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin kiinnittyvissä kielteisissä kokemuksissa, koska ne korostuivat kertomuksissa tutkimuksen tehtävänasettelun vuoksi. Sosiaalityön tutkimuksen tehtävä on ihmisoikeuksien puolustaminen ja haavoittuvassa tilanteessa olevien ihmisten kokemustiedon esiin nostaminen. Kohdistamalla analyysi nimenomaan yksilöiden kielteisiin kokemuksiin, mahdollistuu työn kehittäminen asiakaslähtöiseen kokemustietoon perustuen. (Metteri 2012; Virokannas 2022.) Kielteisyyden painotus ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö tutkimukseen osallistuneilla vanhemmilla olisi ollut myös positiivisia kokemuksia kohtaamisissa palvelujärjestelmässä. Särkymisen tarina ei kuvaa yhtä totuutta ja todellisuutta, vaan se on yksi mahdollinen tulkinta siitä, millaiseksi itsemurhaan päätyneen nuoren psykososiaalisesti haavoittava ja umpikujaan päätyvä elämä voi tietystä ajallisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa rakentua.

Kodittomuuden tarinan alatarinat on rakennettu haastatteluaineistoista, joita on analysoitu aiemmissa yhteyksissä (Granfelt 1992; 1998; 2016; 2021) aineistojen kertomuksellisuuden säilyttämiseen pyrkivän sisällönanalyysin metodein. Empiirisistä aineistoista on valittu ja yhdistetty toisiinsa psykososiaalisuuden kiinnittyviä otteita, joista on rakennettu vuosikymmenestä toiseen etenevä, kodittomien naisten asuntolasta omaan kotiin kulkeva tarinallinen kuvaus. Rikostaustaisten naisten ja asunnottomien naisten elämänhistoriassa traumataustat ovat yleisiä (Viitanen 2013; Virolainen 2018; Salovaara 2019). Traumakokemukset yhdistävät molemmat tarinamme haavoit-

tuvuuden käsitteen alle. Särkymisen tarinassa jäädytään yksin haavoittuvaan tilanteeseen. Kodittomuuden tarinassa traumakokemukset sijoittuvat osaksi marginalisaatiota, johon psykososiaalinen työ kohdistuu.

SÄRKYMISEN TARINA

Ihminen saattaa kantaa aiemmilta sukupolvilta saamaansa perintöä, jossa kärsimyksistä ja menetyksistä on opittu vaikenemaan. Osa sota-ajan eläneistä on siirtänyt itseen kohdistunutta hiljaisuuden vaatimusta rankoista sotakokemuksistaan eteenpäin omille lapsilleen (vrt. Soisalo 2012, 82–83). Perintö määrittää perheen vuorovaikutuskulttuuria, tunteiden ilmaisutapoja ja kokemusilmapiiriä tiedostomattomana vuosikymmeniä myöhemmin. Masennus on saattanut kroonistua suvuissa kulkeväksi, ja vaietut traumat ovat siirtyneet seuraaville sukupolville. Tämä vaikuttaa siihen, millaisia tunteita perheessä on luvallista näytää.

Ylisukupolvisen kielteisen perimän dynamiikka on moniulotteinen ja tilannesidonnainen (Holmila ym. 2008). Traumasukupolven ja toisen sukupolven psyykkinen haavoittuvuus ei normaaliolosuhteissa ilmene välttämättä lainkaan, mutta avuttomuus ja toimintakyvyttömyys ottavat vallan traumatisissa ja kuormittavissa olosuhteissa ja kehityksellisissä kriiseissä (Punamäki 2005, 62–67). Nuoren vanhempien mukanaan kuljettama perintö ja haavoittuvuus olivat nuoren elämän ja sen pohjalta rakennetun Särkymisen tarinan lähtökohtana.

Nuori syntyi korkeasti koulutettujen vanhempien taloudellisesti hyväosaiseen perheeseen. Vanhempien parisuhteeseen oli ennen nuoren syntymää kasautunut perhe-elämää kuormittavia kokemuksia, mutta sosiaalisen ympäristön odotuksissa nuorella oli lähtökohtaisesti hyvät edellytykset rakentaa onnistunut elämänsä. Nuoren herkkyys, tunnollisuus ja pedanttisuus vaikuttivat hänen toimintaansa ja kokemusmaailmaansa suhteessa vanhempiin ja ikätovereihin varhaislapsuudesta asti. Nuoren haavoittuvuus jäi kuitenkin huomiotta niin nuoren ja perheen arkeen kuuluneissa peruspalveluissa kuin vanhemmuuden varhaisessa tuessakin.

Vanhempien parisuhteeseen ilmaantui säröjä nuoren ollessa alakouluikäinen. Nuori tuli osalliseksi vanhempien keskinäisiä ristiriitoja, joista hän ryhtyi kantamaan taakkaa. Suhdetta vanhempiin luonnehti tarve hyväksynnän hakemiseen. Nuoren ydinperhe hajosi vanhempien päädyttyä avioeroon. Äidistä tuli lähi- ja isästä etävanhempi. Tuki muuttuneeseen perhetilanteeseen jäi toteutumatta. Perhe ei ohjautunut kasvatus- ja perheneuvolaan psykososiaalisen erityistason palveluna, jossa uusien perhesysteemien rakentumista olisi ollut mahdollista tukea nuoren arkea kannattelevaksi. Psykososiaalista taakkaa rakensi kaksi ulottuvuutta; nuoren mielen haavoittuvuus ja haavoittava elämäntilanne.

Vanhempien eron myötä nuoren kokema paine vanhempien väleistä kasvoi. Lisäksi sisarusuhteisiin sisältyi tapahutumia, jotka johtivat nuoren pohtimaan omaa paikkaansa perheessä. Pian vanhempien eron myötä arkeen tuli mukaan myös vanhempien uusia kumppa-

neita ja muodostui uusperheitä. Nuori koki hylkäämisen tunteita, lojaliteettiristiriitaa ja mustasukkaisuutta suhteessa vanhempiinsa, eivätkä välit vanhempien uusiin kumppaneihin olleet ongelmattomia.

Perhehuolien kuormittama nuori etsi paikkaansa kaverisuhteissaan ja koki myös niissä torjutuksi tulemisen ja yksin jäämisen tunteita. Vaikeudet ikätoverisuhteissa kärjistyivät vakavaksi koulukiusaamiseksi, jonka seurauksena nuori koki turvattomuutta ja arvottomuutta. Nuori tapasi koulukuraattoria harvakseltaan, mutta luottamukseen perustuva tavoitteellinen työskentely jäi toteutumatta. Koulussa tapahtuneiden tilanteiden selvittely jäi riippuvaiseksi opettajien toiminnasta eikä nuoren kokemusta kouluyhteisöön kuulumisesta vahvistettu. Vanhemmat eivät tienneet kiusaamisesta eivätkä muistakaan nuoren koulussa kokemista vaikeuksista. Kiusaamiskokemukset jättivät pysyvät jäljet nuoren mieleen. Luottamus itseensä, toisiin ja elämän kantavuuteen olivat horjuneet. Nuori jäi yksin, jolloin elämän merkitys katosi. Nöyryyttävistä sosiaalisista tilanteista aiheutunut patoutunut viha olisi voinut kanavoitua äärimmäisellä tavalla muihin, mutta nuoren aggressio kääntyi sisäänpäin.

Traumaattisista kokemuksista selviytyäkseen ihminen tarvitsee mielensisäisiä ja sosiaalisia voimavaroja (Punamäki 2005, 64), jotka olivat nuorella kapeutuneet. Myötätuntoisen kohtaamisen ja jakamisen kautta on mahdollista oppia olemaan yhteydessä pahoiksi koettuihin tunteisiin ja tekoihin, jotka palauttavat traumaan (Karttunen 2019, 171). Nuori olisi tarvinnut välittävää läsnäoloa ja tukea mielensä eheyty-

seen. Särkymisen tarina, jonka ainakin osittain käynnisti nuoren kokemus sosiaalisista suhteista ulossulkeminen (vrt. Romakkaniemi 2011, 241–242), oli alkanut. Masennuksen kuormittama nuori suoritti koulussa tunnollisesti opintojaan vastatakseen sosiaalisesta ympäristöstään tulkitsemiinsa odotuksiin ja paineisiin.

Murrosiässä nuoren seurustelusuhteissa sattui nöyryyttäviä itsetuntoa mitätöiviä tapahtumia. Myös nuoren humalahakuinen juominen tai riippuvuudeksi muodostunut päihteidenkäyttö liittyivät ystävyyss- ja seurustelusuhteisiin. Nuoren elämään kasautui monenlaisia traumaattisia kokemuksia ja toisaalta siitä puuttui tärkeitä itsetuntoa ja elämänotetta vahvistavia kohtaamisia.

Nuori ajautui mahdollisesti toistamaan traumatisoivia ihmissuhteita varhaisten traumakokemusten vuoksi (ks. Suokas-Cunliffe 2006, 11–13). Vanhemmat eivät juurikaan tienneet nuoren ihmissuhteissaan kohtaamista ongelmista ja päihteidenkäytöstä. Nuori jäi vaille päihdepalveluita ja näin sulkeutui mahdollisuus nuorille suunnattuun psykososiaaliseen työskentelyyn kahdenkeskisessä vuorovaikutussuhteessa A-klinikan sosiaaliterapeutin kanssa.

Nuori suojeli vanhempiaan salaamalla heiltä vaikeutensa. Vähitellen nuoren kokemasta hädästä alkoi ilmaantua merkkejä vanhemmille. Tuolloin nuori oli jo sairastunut masennukseen ja olisi tarvinnut kokemuksen siitä, ettei hän ole yksin eikä häntä jätetä yksin, vaan hänen kokemuksensa ovat merkityksellisiä ja niitä halutaan ymmärtää. Perhe ajautui toivottomuuden kierteeseen

vanhempien yrittäessä turhaan etsiä oikeanlaista apua lapselleen.

Nuori kohdattiin varsin usein joko perus- tai erityisperuspalveluiden piirissä, useimmiten julkisen sektorin erikoissairaanhoidon nuoriso- tai aikuispsykiatrian poliklinikalla, koska nuorella oli diagnosoitu masennus ja määrätty lääkahoito. Kohtaamisissa olivat osallisina vaihtelevasti lääkärit, sairaanhoitajat, psykologit, terapeutit ja sosiaalityöntekijät.

Nuorten moniammatillisessa mielen-terveystyössä sosiaalityön asiantuntijuus kiinnittyy sosiaalisen toimintaympäristön ja ihmissuhteiden huomioimiseen kuljettaen mukana oikeudenmukaisuuden näkökulmaa (Bland 2014, 4). Nuorisopsykiatrian kontekstissa psykososiaaliseen sosiaalityöhön lukeutuu myös terapeutin tai hoidollinen työ (Arajärvi ym. 2020). Kuitenkin nuoren kontakti psykiatriselle poliklinikalle rajoittui harvoin tapaamisiin lääkärin kanssa lääkekontrollin vuoksi ja/tai keskusteluaikoihin psykiatrisen sairaanhoitajan, psykologin tai terapeutin kanssa. Sosiaalityön psykososiaaliselle asiantuntijuudelle ei ollut kohtaamisissa tilaa. Hoitosuhde merkitsi lyhyttä jaksoa, tosin jaksoja saattoi olla päätettäisinä useampi. Kohtaamisia voidaan luonnehtia satunnaisiksi ”hipaisuiksi” (Bärlund 2019, 72). Nuori ei ohjautunut missään vaiheessa myöskään psykiatrian ulkopuolisiin psykososiaalisiin palveluihin.

Nuori ja hädissään olevat vanhemmat käännytettiin nuoren itsemurhayrittysten jälkeen sairaalasta pois fyysisen vaurioiden paikkaamisen jälkeen. Hoidollisissa yhteyksissä sosiaalityön

työtehtävät liittyvät nuoren ja perheen sosiaalisiin ongelmiin tai vuorovaikutushaasteisiin, joihin vastataan perheterapeuttisin tai perhetyöhön liittyvin menetelmin (Arajärvi ym. 2020). Kyseinen tuki jäi tilanteissa hyödyntämättä. Nuoresta oli saatettu tehdä sairaalassa lastensuojeluilmoitus, joka ei johtanut perhepalveluiden lastensuojelussa kuitenkaan toimenpiteisiin mahdollisesti syystä, että nuoren tilanteen arvioitiin kuuluvan terveydenhuollon vastuulle.

Masennusta ei voi tarkastella vain sairautena, vaan on otettava huomioon ihmisen elämäntilanteen kokonaisuus (Romakkaniemi 2011). Kuitenkin nuoren psyykkinen oirehdinta kohdatiin ja sitä hoidettiin ensisijaisesti lääketieteellisen asiantuntemuksen pohjalta, ja mahdollinen psykoterapeuttinen työskentely oli sille alisteista. Psykososiaalista hyvinvointia vahvistava, nuoren yksilölliseen kohtaamiseen perustuva työote jäi olemattomaksi oireiden hoitoon rajoittuvassa työskentelyssä.

Nuoren masennuksen syyt ja masennuksesta toipuminen irrotettiin sairauden sosiaalisesta yhteydestä, eikä nuorelle tarjottu aktiivisesti mahdollisuutta keskusteluapuun. Myöskään nuorta ei ohjattu psykoterapiaan. Nuori kohdatiin psyykkisesti oirehtivana yksilönä kokonaistilanteen huomioimisen sijaan. Sosiaalisena ilmiönä masennus syntyy kuitenkin vuorovaikutussuhteissa (Romakkaniemi 2011).

Nuoren elämän ja masennuksen synyn ymmärtäminen suhteisena johtavat tulkintaan, jonka mukaan masennuksesta toipuminen edellyttää sosiaalisen olemassaoloa. Sosiaalisuus konkretisoi tuu yksilön arjen voimavaroina, mutta

myös hoidon ja kuntoutuksen sosiaalisena asiantuntijuutena (Romakkaniemi 2011). Palveluissa rakentuvalla vuorovaikutuksella on merkittävä rooli masennuksesta toipumisessa. Kuntoutumista tukevassa vuorovaikutuksessa nousevat keskiöön yksilön kokemus hyväksytyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta. Työntekijän sitoutuminen ja dialogi, jossa on mahdollista tarkastella turvallisesti elämäntilannetta eri näkökulmista, voivat auttaa löytämään elämälle uusia mahdollisuuksia. (Emt.) Hyväksyvän vuorovaikutussuhteen avulla on mahdollista löytää ja rakentaa myös muita suhteita.

Psyykkisen oirehinnan rinnalla kuolema oli läsnä nuoren toiminnassa. Nuorella oli viiltelykäyttäytymistä tai itsemurhayrityksiä, ja hän saattoi ohjautua lyhyelle jaksolle psykiatriseen osastohoitoon. Asteittain nuoren kokemus yksinäisyys muuttui elämänsäpiirin kaventumiseksi, toivottomuudeksi, jossa mielen särkyminen oli lähellä ennen tragedian toteutumista (vrt. Bärlund 2019, 75). Nuori häilyi elämän ja kuoleman rajapinnalla. Vanhemmat olivat neuvottomia. He kokivat pettymyksen, epäoikeudenmukaisuuden ja ulkopuolelle jäämisen tuntemuksia suhteessa siihen, miten lapsen saama ammattiapu oli järjestetty.

Nuoren luisuminen ja siirtyminen elämästä toiseen maailmaan alkoi, mikä näyttäytyi välitulana ennen kuolemaa. Toinen maailma merkitsi itsestä vieraantumista pitkään jatkuneen masennuksen ylivallan alla. Nuori koki äärimmäistä yksinäisyyttä, kaikista ja kaikesta syrjässä olemista. Hän koki, ettei ollut välittämisen arvoinen. Voimat loppuivat ja häntä muuttui umpikujak-

si, johon kuolema tarjosi ulospääsyn. Itsemurhan taustalla ei ollut niinkään kuolemanhalua, vaan tila, jossa elämä ei enää kantanut. Kuolinhetkellä nuori joko odotti pääsyä jonkin palvelun piiriin, kontakti oli jo päättynyt tai se oli voimassa löyhänä tai ”epämääräisessä” vaiheessa. (Kiuru 2015.)

Bärlund (2019, 82) on käsitteellistänyt tutkimuksessaan raotetun tarinan kuvastamaan lapsensa surmanneen äidin polkua. Raotettu tarina on juoneltaan ristiriitainen sisältäen kaksi puolta, ”ulospäin kerrotun ja sisäisesti eletyn”. Tarinan sisäisesti eletyssä puolessa äiti oli uupunut ja toivoton, elämäntilanteessaan kuormittunut ja hoitamattoman psyykesairautensa vankina. Hän kantoi huolta lapsistaan ja omasta jaksamisestaan. Ulospäin kerrotussa puolessa äiti näyttäytyi väsyneenä, mutta pärjäävänä ja lapsistaan huolehtivana vanhempana. Tarinan ristiriitaiset puolet ja äidin mahdollinen vointinsa salailu tekivät ulkopuolisille tilanteen vakavuuden tulkitsemisen vaikeaksi. (Emt.) Nuoren ja äidin tarinaa kuljettavat samanlaiset elementit, joihin lukeutuvat näyttäytymisen ristiriitaisuus, mielen synkkyys ja keinottomuus päästä pois koetusta hädästä. Kummankin polkuun on liittynyt jonkinlainen ja -asteinen traumatisoitumisen prosessi, jota ei ole heidän toimijuuteensa kiinnittyneissä suhteissa (Ranta 2020) kyetty tavoittamaan oikein. Traumaan on lopulta liittynyt aggressio.

KODITTOMUUDEN TARINA

Osattomuuden tarina

Kodittomuuden tarinan ensimmäisen alatarinan, Osattomuuden tarinan taustalla oleva haastatteluaineisto on muodostettu 1980-luvun puolivälissä kodittomien naisten asuntolassa. Aineisto sisältää kerrontaa mielen sairaudesta ja vuodesta toiseen toistuneista kuukausien mittaisista hoitokajoista psykiatrisissa sairaaloissa. Osattomuuden tarinan pohjana on useammasta haastattelusta koottua kerrontaa köyhyydestä, lähisuhdeväkivallasta, lasten huostaanotoista ja pelottavista hetkistä yömajan salissa.

Hän asui kodittomien naisten asuntolassa ja tuli toimeen pienellä eläkkeellä. Ei kannattanut miettiä, riittääkö eläke vaan paino oli sillä, että on riitettävä. Pari kertaa hän oli joutunut turvautumaan yömajan saliin, mutta ei ollut pystynyt nukkumaan silmätäkään. Niin kovin hän oli pelännyt vieraitten naisten keskellä, palannut takaisin kadulle ja kadulta sairaalaan.

Hän kertoi turvautuneensa aika paljon sairaalaan, olleensa siellä aika usein, viimeksi neljä kuukautta. Sairaus oli aina läsnä ja saanut yllötteen elämästä jo kymmenen vuotta sitten. Silloin hän oli juuri täyttänyt 20 vuotta. Hänen ystävättärensä asui viereisessä huoneessa ja uneksi elämästä yhdessä miesystävänsä kanssa. Ystävätär kertoi sairauden uuvuttaneen hänet niin, ettei jaksanut hoitaa lapsiaan. Kahden kanssa hän vielä jotenkin selvisi, mutta kolmannen syntymän jälkeen voimat loppuivat aivan kokonaan ja lapset otettiin huostaan. Hän

ei muistanut huostaanotosta mitään, mutta sen hän muisti, että elämä oli ollut kaikkein parasta silloin, kun tyttäret olivat pieniä. Mieskään ei tuolloin juonut niin paljon eikä väkivalta ollut niin paha.

Kodittomuus ja mielen sairaus ovat vyyhteytyneet ja niihin on vastattu tilapäismajoituksella ja pitkillä hoitajaksoilla psykiatrisessa sairaalassa. Psykiatrinen laitoshoido on ollut ratkaisu paitsi mielen sairauteen myös sosiaalisiin ongelmiin ja köyhyyteen. Mielenterveyden järkkäminen on altistanut kodittomuudelle ja kodittomuus haavoittuvan tilanteen syvenemiselle ja kroonistumiselle. Psykososiaalisen työotteen edellytykset murenevat, jos elämän perusedellytykset, kuten oikeus omaan kotiin puuttuvat.

Aineistosta löytyy ylivoimaisen psykososiaalisen kuorman ja yksin jäämisen kokemusten alta pieninä välähdyksinä kerrontaa kohdatuksi tulemisesta, luottamuksesta ja vuorovaikutteisesta asiakassuhteesta, jossa on onnistuttu ylitämään asunnottomuuden, kolkkojen toimistotilojen, byrokratian ja resurssien niukkuuden asettamat ahtaat rajat. Seuraava aineisto-ote kertoo psykososiaalisesta työskentelyotteesta:

Kävin X-sosiaalitoimistossa, niin siellä oli semmonen nuori neiti, niin se oli kauheen kiva. Sen kanssa me juteltiin kaikkia näitä ahdistusjuttuja. Siinä oli oikeestaan sivuseikka se rahanjako. Enemmän puhuttiin, että miltä nyt tuntuu, että se oli mukava.

Vuorovaikutussuhteessa oli tilaa paitsi toimeentuloon liittyvien asioiden hoitamiseen myös läsnä olevaan kuuntelemiseen, mikä mahdollisti kokemuksen vaikean tilanteen jakamisesta.

Eläytymisen tarina

Eläytymisen tarina on kerrottu 1990-luvun puolivälissä, päihderiippuvaisille ihmisille tarkoitettussa hoitokodissa. Hoitokodit toimivat usein tilapäisratkaisuna asunnottomuuteen, mutta asumisympäristönä ne saattoivat kuitenkin vakauttaa kokonaistilannetta niin, että psykososiaaliselle työlle ja sen pohjalta tapahtuvalle toipumiselle tuli tilaa.

Aiemmin hän oli asunut konteissa ja kaduilla, päätynyt useita kertoja vankilaan, juonut miesten kanssa ja miesten lailla, hukuttanut murheensa viinaan. Hän oli 40-vuotias kahden huostaan otetun ja perhesijoituksen päätyneen lapsen äiti. Oman lapsuutensa ja nuoruutensa hän oli elänyt lastenkodissa, perhesijoituksissa ja koulukodissa. Kodittomuus ja elämäntilanteen kasautuneet menetykset eivät olleet murskanneet hänen luottamustaan ihmisiin, ainakaan aivan kaikkiin.

Karun kerronnan keskeltä löytyy kokemus ymmärretyksi tulemisesta asiakassuhteessa, jossa sosiaalityöntekijän eläytyvä kuunteleminen on välittynyt osaksi vuorovaikutusta.

Mä ajattelin, että mä kokeilen minkälainen ihminen mulle sattuu tuleen tuolla A-klinikalla. Mulla kävi tsäkä. Tää siis tajuaa, vaikka ei oo itse sellaisissa tai siis eläny sellasta elämää. Se tajuaa ja on mukana ihan niinkun olis itse eläny – siis sanotaan asiat, jotka mä itse oon kokenut. Se on sosiaaliterapeutti, mut se on sellanen ihminen, et sen kanssa pystyy keskustelemaan.

Ajasta ja paikasta toiseen siirtyvät elementit, kuulluksi ja tunnustetuksi tulemisen kokemukset välittyvät aineisto-

otteesta. Keskusteluissa on ollut tilaa sosiaaliselle: kertoja kuvaa sosiaalityöntekijän kykyä eläytyä elämään äärimmäisessä marginaalissa.

Eläytyvä kohtaaminen on mahdollistanut asiakkaan kokemuksilleen antamisen subjektiivisten merkitysten jakamisen vuorovaikutussuhteessa. Huomiota kiinnittää vuorovaikutussuhteen merkityksen henkilöityminen ”omaksi työntekijäksi” koettuun sosiaalityöntekijään, aidosti läsnä olevaan ammattilaiseen.

Oikea-aikaisen tuen tarina

2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle sijoittuvan alatarinan teema on työntekijän saatavilla olo, asiakkaan hädän kuuleminen ja siitä seuraava konkreettinen apu:

Hän oli nuori äiti ja rikosseuraamusasiakas, joka oli päässyt asumaan kolmannen sektorin järjestön tukiasuntoon. Hän kamppaili päihderiippuvuuden kanssa, yritti olla kokonaan ilman päihteitä. Lapsia oli kova ikävä ja päihteet tuttu ratkaisu pahaan oloon. Hän kertoi, että ”kyllä se mulle merkitsee aika paljon, että oon täältä saanut tukea”. Omaan asumisohjaajaan oli mahdollista ottaa yhteyttä matalalla kynnyksellä, mistä seurauksena apua oli järjestynyt heti kun hän sitä koki tarvitsevansa: ”Mulla oli aika pitkä putki päällä ollut ja soitin et haluan hoitoon, nyt heti. Niin hänhän järjesti mulle sit heti hoitopaikan katkalle. Kyllä avun saa jos pyytää vaan ja auttavat asioissa jos ei jotain tiedä”.

Välittäminen on yksi Kirsi Juhilan (2018, 255–260) luonnostelevan ihmisisyyden etiikan periaatteista. Huoli asiakkaan pahoinvoinnista ja hänen

hätänsä kuuleminen, joka konkretisoi-tuu tarkoituksenmukaisen avun oikea-aikaisena järjestämisenä, on esimerkki psykososiaalisesta työskentelyotteesta. Työntekijällä on hyvin toimiva vuorovaikutussuhde paitsi asiakkaaseensa myös palvelujärjestelmään. Johanna Rannan (2020) jäsenitys käsitteestä *suhdeperustainen auttamistyö* kuvaa työskentelyä eritasoisissa, toisiinsa vuorovaikutuksessa olevissa suhteissa. Psykososiaalinen työ on yksi suhdeperustaisen auttamistyön muodoista (Granfelt 2022, 243–244).

Läsnäolon tarina

Kodittomuuden tarinan viimeinen alatarina kertoo kodittomuuden ennalta ehkäisystä ja psykososiaalisesta työstä eri tasoille kohdentuvissa vuorovaikutussuhteissa. Tärkeitä suhteita ovat asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutussuhteen lisäksi suhde lastensuojeluun ja asumispalveluihin. Tarina on muodostettu vuonna 2020 kootusta, melko äskettäin oman asunnon saaneiden naisten haastatteluaiheistosta.

Hän oli yhdessä tutun lastensuojelun jälkihuollon työntekijän kanssa etsinyt ensimmäistä omaa asuntoa. He olivat katselleet eri vaihtoehtoja, laatineet asuntihakemuksia ja menneet yhdessä asuntohaastatteluun. Hän kertoi, että työntekijä oli asiallinen ja ymmärtäväinen, sellainen, jonka kanssa on helppo olla, helppo keskustella. ”Kun Anne huomaa, että olen laittanut viestin, se vastaa heti.”

Hän oli vähitellen alkanut luottaa siihen, että hänelläkin on elämässään mahdollisuuksia ja hän pystyy monenlaiseen: ”mulla on mielenterveytausta, mutta nyt voin henkisesti paremmin”. Turvallisuuden tunnetta

vahvisti se, että on oma paikka, jota ei viedä pois ja ympärillä ihmisiä, jotka auttavat, ettei jää yksin.

Kodittomuuden tarinan alatarinoista kaksi ensimmäistä pohjautuvat haastateltuaineistoihin, jotka ovat muodostuneet kodittomuuden paikoissa: naisten asuntolassa ja hoitokodissa. Kahdessa jälkimmäisessä taustalla on elämä joko tukiasunnossa tai omassa kodissa, jolloin asumisen vakaus on luonut edellytykset psykososiaaliselle työlle. Kuitenkin jokaisesta alatarinasta, myös Osattomuuden tarinan lyhyestä aineisto-otteesta löytyy psykososiaalisen työotteen elementtejä, jotka sijoittuvat luottamukseen perustuvaan asiakas-työntekijävuorovaikutussuhteeseen. Työntekijän eläytyminen, välittäminen ja taito toimia palvelujärjestelmän eri tasoilla asiakkaansa edun mukaisesti ovat niitä tekijöitä, jotka rakentavat suhdeperustaista psykososiaalista työtä. Kokonaistilannetta jäsentävään ja kokemuksiä ymmärtävään pyrkivä lähestymistapa on paitsi nais erityisen päihdetyön (Karttunen 2019, 254) myös psykososiaalisen työn ydintä.

PSYKOSOSIAALISEN TYÖOTTEEN MERKITYKSET

Psykososiaalista työtä tarvitaan tilanteissa, joissa sosiaaliset ja psyykkiset vaikeudet ovat toisiinsa kietoutuneita muodostaen haavoittuvan tilanteen (esim. Ranta & Juhila 2020, 685–700; Granfelt 2022, 244–245; Leppo & Perälä 2022, 83–120). Kodittomuuden tarinassa eriasteinen marginalisaatio on sidoksissa yksilötason haavoittuvuuksiin. Särkyneen tarinassa nuoren alttiutta psyykkiselle haavoittuvuudelle syven-

tää monitasoinen torjutuksi tuleminen niin kaveruussuhteissa kuin palvelujärjestelmän taholtakin. Tarinamme kertovat haavoittuvuudesta, traumatisoivista kokemuksista ja marginalisaatiosta. Psykososiaalista tukea tulisikin tarjota tällaisissa tilanteissa aktiivisesti. Erityisesti psyykinen haavoittuvuus koetaan usein yhä edelleen henkilökohtaisena heikkoutena. Nuorelle omasta yksinäisyydestä kertominen voi olla ylitsepääsemättömän vaikeaa yksinäisyyteen ja torjutuksi tulemiseen liittyvän häpeän vuoksi (Kiuru 2017). Tuen tarjoaminen ei ole merkityksetöntä, vaikka asiakas ei kyseisellä hetkellä pystyisi asettumaan vuorovaikutussuhteeseen. Työntekijän pyrkimys kuunnella ja ymmärtää asiakkaan kokonaistilannetta saattaa tuottaa edes häivähdyksen kuuluksi tulemisesta. Tämä puolestaan voi madaltaa kynnystä avun vastaanottamiseen jossakin toisessa tilanteessa. Kokonaistilanteeseen kohdistuva, empaattinen työote voi vahvistaa asiakkaan luottamusta siihen, ettei hän ole hätänsä keskellä yksin, vaan apua on saatavilla.

Vaikka työskentelyn kontekstina olisi esimerkiksi lääketieteelliseen asiantuntemukseen pohjautuva toimintaympäristö, vain yhteen viitekehykseen perustava työote ei yksinään riitä elämänsä umpikujaksi kokevan nuoren tai psykososiaalisesti kuormittuneen aikuisen kohtaamisessa (Kiuru 2015; Arajärvi ym. 2020; Leppo & Perälä 2022, 93–120). Psykososiaaliseen työhön kuuluu tilan antaminen asiakkaan subjektiivisille kokemuksille ja hänen antamilleen merkityksille. Tämä konkretisoituu Kodittomuuden tarinassa esimerkiksi kerrontana työntekijän läsnä olevasta eläytymisestä ja asiakkaalle mieluisan asunnon etsinnästä. Psykososiaalista

työskentelyä taustoittaa sosiaalitieteellisen ja psykologisen tiedon yhdistäminen sekä työntekijän kyky toimia palvelujärjestelmässä asiakaslähtöisesti. Psykososiaalisen työn voikin sijoittaa osaksi suhdeperustaista auttamistyötä (Granfelt 2022, 233–265). Eri tasoille sijoittuvissa suhteissa toimiminen on psykososiaalisessa työssä keskeistä, toisin kuin psykoterapiassa, jossa keskiössä on ihmisen suhde itseen ja läheisiin.

Aiemmissä tutkimuksissa ei ole juurikaan huomioitu hyväosaisia nuoria haavoittuvana, psykososiaalista tukea tarvitsevana ryhmänä (vrt. Arajärvi 2020). Nuoruuteen kuuluu oman elämäntarinan jäsentäminen ja paikan etsiminen sosiaalisissa suhteissa sekä asteittaisen aikuisen identiteetin rakentaminen näiden pohjalta (Korkiamäki 2013; Kiuru 2015; 2017). Särkymisen tarina kertoo torjutuksi tulemisen kokemuksista suhteessa ikätovereihin, ammattilaisiin ja yhteiskuntaan. Nuoren hätä on jäänyt näkymättömäksi eikä nuoren viestejä ole kuultu tai ainakaan osattu tulkita oikein. Nuoren kokemusmaailma ja hänen kokemuksilleen antamansa merkitykset jäivät tavoittamatta. Nuori jäi yksin umpikujaksi muodostuneeseen tilanteeseen. Psykososiaalinen työote jäi toteutumatta.

Herkkä ja tunnollinen, sosiaalis-taloudellisesti hyväosainen nuori saattaa olla kokemuksellisesti yhtä vaikeassa tilanteessa kuin asunnottomana vankilasta vapautunut nainen. Heistä molemmilla tulee olla oikeus saada yksilöllistä, riittävän pitkäkestoista ja intensiivistä psykososiaalista tukea. Vaikka psykososiaalinen työ saattaa painottua heidän kohdallaan varsin eri tavoin, siinä on kuitenkin perustavanlaatuisesti saman-

kaltaisia elementtejä, kuten pyrkimys kokonaistilanteen jäsennykseen ja asiakkaan kokemusmaailman ymmärtämiseen. Kodittomuuden tarina osoittaa, kuinka suuresti kodittomat naiset arvostavat luottamukseen perustuvaa asiakkaan ja työntekijän välistä vuorovaikutussuhdetta. Kokonaistilannetta jäsentämällä syvennetään ymmärrystä sosiaalisten suhteiden merkityksestä marginalisaation ennalta ehkäisemisessä ja sen syvenemisen katkaisussa (Arajärvi ym. 2020; Ranta 2020). Samanaikaisesti voidaan jakaa ainutkertaisia psykologisia kokemuksia.

Pyrkimys ymmärtää tunnekokemuksia osana kokonaistilanteen jäsennyttä on psykososiaalisen työn ydinosaamista (Granfelt 2022, 244). Psykososiaalinen työote edellyttää taitoa kohdata sensitiivisesti asiakkaan arkaluonteisia henkilökohtaisen elämän kysymyksiä ja vastaanottaa vaikeita tunteita, kuten surua, vihaa, häpeää ja syyllisyyttä. Psykoterapian kynnyks voi olla liian korkea niin nuorelle kuin haavoittuvassa tilanteessa elävälle aikuisellekin. Myös vaikeat varhaiset ja elämänsä aikana kasautuneet traumakokemukset voivat tehdä psykoterapiasuhteeseen kiinnittymisen ylivoimaiseksi (Kiuru 2015). Psykososiaalinen työskentely saattaa tällöin olla juuri oikea tuen muoto. Tämä edellyttää sitä, että työntekijällä on osaamista haavoittuvan tilanteen jäsentämiseen sen eri tasoilla. Psykoterapiaan ohjautuminen voi jäljempänä mahdollistua psykososiaalisen työskentelyn saattamana (emt.), erityisesti psyykkisten vaikeuksien kuormittamalle nuorelle, mutta se ei saa olla poissuljettu vaihtoehto myöskään yhteiskunnan marginaaleissa vuosia eläneelle aikuiselle.

Niin nuorten kuin aikuisasiakkaiden elämänculun varrella kertyneet, luotamusta murtaneet suhteet vaikeuttavat sitoutumista ammatilliseen vuorovaiikutussuhteeseen. Henkilökohtaiset kokemukset ja palvelujärjestelmän rakenteet saattavat vaikuttaa psykososiaalisen työn kohtaamisiin kielteisesti eikä luotamukseen perustavalle ammatilliselle toiminnalle välttämättä synny edellytyksiä (Karttunen 2019; Ranta 2020). Asiakas saattaa kokea tulleen jätetyksi yksin ja ettei hän ole saanut tukea, vaikka sitä olisikin tarjottu (esim. Van Dongen 1993). Työntekijä voi joutua sietämään turhautumista ja asiantuntijuutensa mitätöimistä sekä suruun ja tuskaan kiinnittynyttä pettymystä, katkeruutta ja vihaa. Voimakkaasti tunnelautuneissa tilanteissa sekä asiakkaan että työntekijän omat vuorovaiikutussuhteissa syntyvät tunteet kuormittavat työntekijää (Ruch 2010), mikä edellyttää valmiuksia vaativaan tunnetyöhön. Työyhteisön ja organisaation vastuulla on tukea työntekijää altistumiselta sijastrautatisoitumiselle (Bell 2008).

Sosiaalityön ammatillinen erityisyys on juuri siinä laaja-alaisuudessa ja monitasoisuudessa, jota psykososiaalisella työllä pyritään tavoittamaan. Psykososiaalisesti kuormittuneissa elämäntilanteissa konkretisoituu marginalisoinumisen laaja-alaisuus ja traumatisoivien kokemusten vaikutus elämänculkuun sen eri vaiheissa. Sosiaalityön arjessa kohdetaan traumakokemusten kuormittamia ihmisiä ja onkin tärkeää, että sosiaalityön koulutus tarjoaa hyvät valmiudet psykososiaaliseen työhön ja sen yhtenä sisältönä perustaidot traumasensitiiviseen osaamiseen.

Psykososiaalisen työn taustalta löytyy sosiaalityön perusarvoksi nähtävissä oleva ihmisen oikeus kuulua johonkin, tulla osalliseksi jotakin itselle merkityksellistä (esim. Juhila 2022, 59–79). Toisaalta lukuisten eri ajankohtina tehtyjen tutkimusten ja myös omien empiiristen aineistojemme kautta tulee todennetuksi haavoittuvassa tilanteessa elävien ihmisten kokemus torjutuksi ja hyljeksityksi tulemisesta, ulosulkemisesta ja pois käännättämisestä (esim. Törmä 2009; Virokannas 2017a; 2017b; Ranta 2020). Vaikka periaatteessa kaikille kansalaisille suunnattuja palveluita onkin ollut tarjolla, niiden kynnykset ovat liian usein osoittautuneet liian korkeiksi erityisesti niille ihmisille, joiden elämässä psykososiaaliset vaikeudet ovat kasautuneet ja kroonistuneet (Törmä 2009; Juhila 2018; Ranta 2020). Yhtä lailla myös niin sanotun hyväosaisen perheen nuori on voinut jäädä aivan yksin, näkymättömäksi ja epätoivonsa uuvuttamaksi.

KIRJALLISUUS

- Arajärvi, Miina & Mönkkönen, Kaarina & Kekoni, Taru & Toikko, Timo (2020) Sosiaalityön psykososiaalinen asiantuntijuus nuorisopsykiatrisen moniammatillisen työyhteisön määrittelemänä. *Janus* 28 (4), 357–373. <https://doi.org/10.30668/janus.77900>
- Banks, Sarah (2006) Ethics and values in social work. 3. painos. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bell, Holly (2008) Vicarious traumatization. Teoksessa Claire M. Renzetti, & Jeffrey L. Edleson (toim.) *Encyclopedia of interpersonal violence*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 732–733.
- Bland, Robert (2014) Context of social work practice: an introduction. Teoksessa Francis Abraham P. (toim.) *Social work in mental health: contexts and theories*

- for practice. London: Sage, 3–6. <https://doi.org/10.4135/9789351507864.n1>
- Bärlund, Katariina (2019) Äitien alle yksivuotiaisiin lapsiinsa kohdistamat henkikirikokset, niiden yritykset ja väkivalta mielentilatutkimusasiakirjoissa. Narratiivinen tutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5449-1>
- Granfelt, Riitta (1992) Asuntolan naisen elämää. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 1. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175–224.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, Riitta (2016) Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin. Teoksessa Kirsi Juhila & Teppo Kröger (toim.) *Siirtymät ja valinnat asumispoluilla*. Jyväskylä: SoPhi, 60–84.
- Granfelt, Riitta & Turunen, Saija (2021) Naisten asumispoluilla kerrottua: Asukkaiden ja ammattilaisten kokemuksia asunnottomuudesta, kodista ja asumissosiaalisesta työstä. Helsinki: Y-Säätiö. https://ysaatio.fi/assets/files/2021/09/1.WEB_Tutkimusraportti_Granfelt_Turunen_2021.pdf Luettu 27.1.2022.
- Granfelt, Riitta (2022) Asumissosiaalinen työ marginalisaation vastaisena psykososiaalisena ja suhdeperustaisena työnä. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa*. Konstruktivistisia jäsenyyksiä. Tampere: Vastapaino, 233–265.
- Hamilton, Gordon (1951) *Theory and practice of social case work*. New York and London: Columbia University Press.
- Hollis, Florence (1964) *Casework. A Psychosocial therapy*. New York: Random House.
- Holmila, Marja & Bardy, Marjatta & Kouvonon, Petra (2008) Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 421–432.
- Jokinen, Arja & Raitakari, Suvi & Suoninen, Eero (2022) Konstruktivistinen tutkimus sosiaalityötä ja marginaalia jäljittämässä. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa*. Konstruktivistisia jäsenyyksiä. Tampere: Vastapaino, 7–48. <https://doi.org/10.58181/VP9789523970014>
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2018) Aika, paikka ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2022) Koti asiakkaan ja työntekijän kohtaamispaikkana. Teoksessa Suvi Raitakari, Kirsi Günther & Jenni-Mari Räsänen (toim.) *Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus*. Tampere: Tampere University Press, 59–79. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-038-0>
- Järvinen, Minna-Kaisa (2015) Asiakastyöntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kaittila, Anniina (2017) Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, 434. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6771-1>
- Karttunen, Teija (2019) Naiserytyistä päihdehoitoa – etnografinen tutkimus päihdehoitolaitoksen naistenyhteisöstä. JYU DISSERTATIONS 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7839-6>
- Kiuru, Hanna (2015) Tragedian tarina. Nuoren itsemurhaan päättynyt elämä vanhemman kertomana. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 404. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6119-1>
- Kiuru, Hanna (2017) Nuoren elämä suhteisena ja yhteisöasiantuntijuuden tarve – tarkastelu case itsetuhon kautta. Teoksessa Tommi Hoikkala & Johanna Kuivakan-gas (toim.) *Kenen nuorisotyö? Yhteisöpedagogiikan kentät ja mahdollisuudet*. Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja, 42. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 196, 305–314.
- Korkiamäki, Riikka (2013) Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuh-

- teissa. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 1307. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 137. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9124-5>
- Kuronen, Marjo (2022) Marginaalisuuden, haavoittuvuuden ja nais erityisyyden käsitteellisiä paikannuksia. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa. Konstruktivistisia jäsennyksiä*. Tampere: Vastapaino, 55–81.
- Kuusisto, Katja & Johanna Ranta (2020) Psykososiaalisen päihdetyön asema Suomessa 1900-luvulta nykypäivään. Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön käänteet*. Jyväskylä: SoPhi, 112–133.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheisyydessä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Leinonen, Leena (2020) Sosiaalityön ja terapian rajapinnalla – sosiaalityön terapeutin orientaatio ja ammatillinen itseymmärrys psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 227. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3418-5>
- Leppo, Anna & Perälä, Riikka (2022) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltion katveessa – toimijuus kilpailutetun opioidikorvaushoidon katveessa. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Leila Jylhänkangas & Anna Leppo (toim.) *Haavoittuva toimijuus*. Tampere: Vastapaino, 83–120.
- Luomanen, Riikka & Nikander, Pirjo (2017) Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 287–194.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tampereensis* 1778. Tampereen yliopisto. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna: eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 336. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-931-9>
- Perttula, Juha (1993) Fenomenologinen psykologia. Kokemuksen systemaattista tutkimusta. *Psykologia* 28 (4), 267–274.
- Polkinghorne, Donald (1988) *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, Donald (1995) *Narrative configuration in qualitative analysis*. Teoksessa Amos J. Hatch & Richard Wisniewski (toim.) *Life history and narrative*. London: Falmer Press, 5–23. <https://doi.org/10.1080/0951839950080103>
- Punamäki, Raija-Leena (2005) Siirtykö trauma sukupolvelta toiselle? Mielen terveys ja perhesuhteet väkivallan uhrin perheissä. Teoksessa Ulla Aatsinki & Johanna Valenius (toim.) *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura*. Saarijärvi: Gummerus, 53–73.
- Puurunen, Piia (2016) *Yhteistyön juurilla – setlementtiliike ja Jane Addams*. Teoksessa Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Yhteisöt ja yhteisö sosiaalityön lähtökohdat*. Tallinna: United Press Global, 21–38.
- Ranta, Johanna (2020) Suhteellinen toimijuus huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa. Tutkimus institutionaalisesta vuorovaikutuksesta. Tampereen yliopiston väitöskirjat 279. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1627-3>
- Ranta, Johanna & Juhila, Kirsi (2020) Constructing a sense of home in floating support for people using drugs. *Qualitative Social Work* 19 (4), 685–700. <https://doi.org/10.1177/1473325019847262>
- Raunio, Kyösti (2009) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Richmond, Mary (1917) *Social Diagnosis*. Uusi painos 1964. New York: Russell Sage Foundation.
- Romakkaniemi, Marjo (2011) *Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta*. *Acta Universitatis Lapponiensis* 209. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ruch, Gillian (2020) The contemporary context of relationship-based practice. Teoksessa Gillian Ruch, Danielle Turney

- & Adrian Ward (toim.) *Relationship-based social work: Getting to the heart of practice*. 2. painos. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers, 19–35.
- Saastamoinen, Mikko (1999) Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Jari Eskola (toim.) *Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin*. Kuopion yliopiston selvityksiä. E, Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio: Kuopion yliopisto, 165–192.
- Salovaara, Ulla (2019) Rikoksista tuomitut naiset: Yhteisöstä erottamisen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. *Acta Poenologica* 1. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Soisalo, Rauli (2012) *Särkyvä mieli – lasten ja nuorten psyykinen oireilu*. Suomen Psykologinen Instituuttiyhdistys ry. As Printon Trükikoda.
- Suokas-Cunliffe, Anne (2006) Lapsuuden kompleksisen traumatisoitumisen seuraukset aikuisuudessa. *Yleislääkäri* 21 (6), 9–14.
- Talentia (2017) *Arki, arvot ja etiikka*. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> Luettu 27.1.2022.
- Toikko, Timo (1997) Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä. *Janus* 5 (2), 169–188.
- Törmä, Sinikka (2009) *Kynnyskysymyksiä: Huono-osaisimmat huumeidenkäyttäjät ja matala kynnyks. Julkaisuja 1*. Helsinki: Sosiaalikehitys Oy.
- Van Dongen, Carol J. (1993) Social context of postsuicide bereavement. *Death Studies* 17 (2), 125–141. <https://doi.org/10.1080/07481189308252610>
- Viitanen, Päivi (2013) *The Health, work ability and healthcare needs of Finnish female Prisoners*. Acta Universitatis Tamperensis 1850. Tampereen yliopisto: Tampere.
- Virokannas, Elina (2017a) Eriarvoisuuden kokemuksia ja hallinnan suhteita hyvinvointipalvelujärjestelmässä. Huumeita käyttävien naisten ”standpoint”. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (3), 274–283.
- Virokannas, Elina (2017b) *Rajoitettuja avun saannin kokemuksia ja hallinnan suhteita huumeita käyttävien naisten keskustelussa hyvinvointipalvelujärjestelmästä*. *Janus* 25 (2), 111–126.
- Virokannas, Elina (2022) *Osallistumisen esteet päihteitä käyttäville naisille suunnatun tukipisteen asiakkaan tarinassa – Kategoria-analyysi moniulotteisen marginalisoinnin rakentumisesta*. Teoksessa Arja Jokinen, Suvi Raitakari & Johanna Ranta (toim.) *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa*. *Konstruktivistisia jäsenyyksiä*. Tampere: Vastapaino, 369–397.
- Weckroth, Antti (2007) *Mitä merkitsee ”psykososiaalinen” päihdehoidossa? Yhteiskuntapolitiikka* 72 (4), 426–436.

ENGLISH SUMMARY

Riitta Granfelt & Hanna Kiuru: Psychosocial as a concept and as a framework for vulnerable life stories

This article examines the psychosocial approach, from the perspective of vulnerability, based on two data corpus: suicides of young people as narrated by their parents and the narratives of women who have been living at the margins of society. The methodological approach is based on narrative interview research and phenomenologically-oriented experience research. Two narrative entities were constructed based

on the original data corpus that spans over nearly 40 years: The Narrative of Broken Life histories and the Narrative of Homelessness. These narratives show the importance of psychosocial approach in situations that involve extensive marginalisation, as well as in situations where the person is financially well-off but is burdened by traumatic experiences, so that the meanings given by the client to their subjective experiences can be reached in the interaction between the client and the worker. It is justified to include trauma-sensitive expertise as part of psychosocial work in social work education.